

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Горбенко Дар'я Андріївна –
здобувач кафедри юридичної
психології Національної академії
внутрішніх справ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто особливості становлення та розвитку психологічної служби в органах внутрішніх справ України. Висвітлено історико-правовий аспект формування структури, організації, системи, основних нормативних документів, що регламентують діяльність психологічної служби в органах внутрішніх справ України.

Ключові слова: психологічна служба; психолог; психологічне супроводження; психопрофілактична робота; правоохоронна діяльність; профілактика; надання допомоги.

Рассмотрены особенности становления и развития психологической службы в органах внутренних дел Украины. Освещен историко-правовой аспект формирования структуры, организации, системы, основных нормативных документов, регламентирующих деятельность психологической службы в органах внутренних дел Украины.

Ключевые слова: психологическая служба; психолог; психологическое сопровождение; психопрофилактическая работа; правоохранительная деятельность; профилактика; оказание помощи.

Analyzed and the peculiarities of formation and development of psychological services in the internal affairs of Ukraine. Deals with the historical and legal aspects of the formation of structure, organization, system, basic legal documents regulating the activities of psychological services in the internal affairs of Ukraine.

Keywords: psychiatric services; psychologist; psychological support; Vinnytsia community; law enforcement; prevention; assistance.

Для вирішення низки проблем зміцнення правопорядку останнім часом активно залучаються досягнення психологічної науки, що сприяють створенню системи психологічного забезпечення діяльності правоохоронних органів.

При цьому під психологічним забезпеченням розуміють комплексне використання даних психологічної науки, її засобів, методів і технологій спеціально підготовленими або достатньо компетентними у цій сфері особами з метою вдосконалення професійної діяльності.

Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників міліції здійснюється за багатьма напрямками: організація та проведення професійного психологічного відбору, здійснення психологічного супроводження та підтримки співробітників в екстремальних умовах, організація і проведення соціально-психологічної роботи в службових колективах, проведення професійно-психологічної підготовки; психологічне забезпечення оперативно-службових заходів.

Концептуальні основи психологічної підготовки працівників міліції до дій у ризикованих ситуаціях закладалися з початку ХХ ст. Вітчизняний досвід психологічного забезпечення був призупинений через певні особливості становлення Радянської держави, ідеологічні підвалини побудови якої виключали сприяння розвитку гуманітарної складової. Але наприкінці 80-х років ХХ ст. в МВС СРСР існувала цілісна система професійного психологічного та психофізіологічного відбору особового складу до навчальних закладів та практичних підрозділів, що відповідала світовим науковим стандартам. У Центральній науково-дослідній медико-психологічній лабораторії МВС СРСР здійснено перші кроки у напрямі науково-методичного забезпечення професійного добору, зокрема, створено професіограми бійців «ОМОН», пожежників, працівників карного розшуку; відкрито психофізіологічні лабораторії при медичних управліннях МВС СРСР. У матеріалах Всесоюзної науково-практичної конференції «Організація і методика психологічного добору в органи внутрішніх справ» (м. Ростов-на-Дону, 1987 р.) йшлося про необхідність розробки психологічних критеріїв успішності кандидатів до основних видів діяльності органів внутрішніх справ, найбільш

інформативних методик психологічного обстеження з урахуванням особливостей різних регіонів. [1]

Якщо говорити про використання психології в правоохоронній діяльності України, то її початок можна пов'язати з використанням юридичної та судової психології для розслідування злочинів і прийняттям по них судових рішень.

Основними напрямками в яких намагалися використовувати психологічні знання, були:

- допит учасників слідства (достовірність свідчень);
- класифікація злочинців та злочинних груп;
- проведення психологічних експертиз;
- зовнішня діагностика під час судового процесу.

Із приходом радянської влади даний напрям науково-прикладних досліджень набирає нових обертів. Цей період у розвитку психології правоохоронної діяльності пов'язується з такими видатними науковцями, як: А. Е. Брусиловського, А. Ф. Коні, В. М. Бехтерева, А. С. Тагер, К. І. Сотоніна.

Звичайно, використання психології при розслідуванні злочинів на той час мало значну кількість недоліків у зв'язку з відсутністю чіткої методологічної бази і мало суб'єктивний характер (все базувалося на знаннях експертів-психологів).

Другий етап становлення та розвитку психологічної служби в органах внутрішніх справ (1989–1993 рр.) розпочався з VII з'їзду Товариства психологів СРСР, де були сформульовані пріоритетні завдання психологічних підрозділів: «Розробити психологічні основи діяльності правоохоронних органів та засоби її удосконалення; теоретичні основи і методичні процедури різних видів судово-психологічної експертизи; удосконалення діяльності пенітенціарних установ та системи соціального патрунування. Суттєво збільшити обсяг психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів, які закінчують вищі та середні спеціальні школи міліції, юридичні факультети університетів, ввести викладання психології у підготовку молодшого начальницького складу» [2, с. 76].

З позицій сьогодення ми бачимо, що резолюція з'їзду не охопила всі актуальні питання діяльності психологічної служби органів внутрішніх справ. Але головна заслуга VII з'їзду полягає, на думку В. С. Медведєва, в тому, що він дозволив на новому рівні

повернутися до ідеї психологічної служби як такої, стимулював розробку концептуальних та прикладних засад її діяльності [2].

Ще однією важливою подією стала поява у центральному апараті МВС СРСР групи фахівців, запрошених з Інституту авіаційної та космічної медицини Міністерства оборони. У стислі терміни цій групі вдалося встановити ділові контакти з кафедрами психології Академії МВС СРСР та Київської вищої школи міліції, рядом авторитетних юридичних психологів, заручитися підтримкою вищого керівництва союзного міністерства.

Одним із наслідків цього стала поява показу МВС СРСР «Про поетапне створення служби психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення роботи з кадрами ОВС». Наказ передбачав переорієнтацію діяльності психофізіологічних лабораторій, створення первинної практичної ланки у вигляді кабінетів (груп) психофізіологічного та соціально-психологічного забезпечення міськрайлінорганів, навчальних закладів та центрів. Головні завдання новоствореної служби полягали у наступному:

1) психодіагностика професійної придатності кандидатів на службу та навчання у закладах МВС;

2) розробка й упровадження рекомендацій щодо вдосконалення змісту, організації, засобів та умов службової діяльності;

3) динамічне психофізіологічне й психологічне спостереження за співробітниками у процесі службової діяльності;

4) профілактика несприятливих функціональних станів співробітників, підтримка їх працездатності у штатних та екстремальних умовах;

5) професійно-психологічна реабілітація на базі лікувально-профілактичних та спортивно-оздоровчих закладів.

Наведений перелік свідчить, що діяльність новоствореної служби (у порівнянні з психопрофілактикою) переорієнтувався на власне психологічні аспекти. Така переорієнтація була хоча і позитивною, але недостатньою тому, що соціально-психологічні аспекти знайшли своє «представництво» тільки у назві служби. Корекції даної ситуації до певної міри сприяла науково теоретична конференція «Актуальні проблеми морально-психологічної підготовки особового складу органів внутрішніх справ» (Москва, травень 1991 р.), тон, на якій задавали професійні психологи.

Конференція визнала за доцільне користуватися надалі поняттям «служба психологічного забезпечення діяльності ОВС», а її головні завдання доповнити наступним:

організація та проведення психологічної підготовки особового складу;

формування психологічної сумісності співробітників та здорового морально-психологічного клімату у службових колективах;

забезпечення ділових взаємовідносин із населенням і громадськістю, позитивної громадської думки щодо діяльності ОВС [3].

В Україні з початком незалежності, почали відбуватися значні перетворення, спрямовані на підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

На нашу думку важливою умовою ефективної діяльності правоохоронних органів стало психологічне супроводження особового складу, що зумовило потребу вдосконалення системи психологічного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ.

Основними напрямками такого вдосконалення слід вважати розробку нормативної бази, яка визначає функціонування самої служби психологічного забезпечення органів внутрішніх справ, поліпшення організаційно-методичних засад діяльності практичних психологів органів внутрішніх справ, забезпечення їх власної професійної захищеності.

Це дозволило підвищити ефективність дій психологів, під час їх безпосередньої участі у забезпеченні належного рівня безпеки працівників у штатних і екстремальних ситуаціях, розробки рекомендації щодо підвищення якості добору, психологічної підготовки кадрів, розвивати в особового складу вміння і навички використання професійно-психологічних та тактико-психологічних форм і методів у професійній діяльності.

Якісна трансформація міліції, підготовка правоохоронців, здатних захистити права та інтереси громадян у сучасних умовах, неможливі без активної участі у цьому процесі психологів-професіоналів.

Психолог органів внутрішніх справ має втілювати новітні досягнення психологічної науки не тільки у роботу з персоналом, а й у вирішення повсякденних завдань із поліпшення охорони правопорядку, посилення протидії злочинності, забезпечення

профілактичних заходів щодо деструктивних психологічних явищ, зокрема, професійної деформації. Але існує низка чинників, які, з одного боку, стримують розвиток психологічної служби, а з іншого – накладають негативний відбиток на самого фахівця-психолога [4].

Концептуальне осмислення ролі та можливостей психологічної служби ОВС України і підготовка відповідних пропозицій (1991 р. – перша половина 1993 р.) супроводжувалися випереджаючим розгортанням психологічної служби у пенітенціарних установах.

Така, несподівана на перший погляд, логіка пов'язана з певною автономністю пенітенціарної системи у рамках ОВС, вже накопиченим переконливим досвідом, наявністю фахівців у багатьох установах та плідними контактами кафедри пенітенціарної психології і Київського інституту внутрішніх справ з практичними працівниками, керівництвом відповідного Головного управління МВС.

Визначальне значення для розбудови психологічної служби пенітенціарної системи мало надання їй офіційного статусу наказом МВС України № 283 від 08.07.1991 р. Згідно з Положенням об'єктом діяльності служби в залежності від виду установи та кількості утримуваних у ній осіб могла досягати 5 фахівців. Забігаючи наперед, зазначимо, що сьогодні у пенітенціарних установах України на посадах психологів успішно працює близько 200 осіб, абсолютну більшість із яких складають випускники психологічного факультету Київського інституту внутрішніх справ (КІВС).

Практична психологія в ОВС у вигляді психологічної служби неодноразово й достатньо переконливо засвідчувала свою ефективність. Намагання поєднати її з медико-психіатричним та фізіологічним напрямками для більшої переконливості в «очах» замовника не завершилися успіхом. У долі психологічної служби занадто велику роль відіграли ізольованість від наукової, практичної психологічної громадськості, суб'єктивні чинники, пов'язані з компетентністю, вольовими рішеннями вищого керівництва МВС.

Специфіка діяльності пенітенціарної системи, виражена позиція її керівництва, в цілому задовільне кадрове й методично-матеріальне забезпечення обумовили створення та дієздатність психологічної служби цієї системи.

Починаючи з 1997 року у зв'язку зі своєю молодістю в Україні існував ряд проблем, зокрема, в нормативному забезпеченні діяльності служби. На той момент нормативні документи МВС чітко визначали загальні напрямки, завдання та функціональні обов'язки психологів органів та підрозділів внутрішніх справ. Але не було відпрацьовано технологію виконання цих завдань та функцій по переважній більшості напрямків роботи. Основою для розгортання психологічної служби виступило рішення колегії МВС України № 2 КМ/2 03.02.1997 р. «Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України» [5].

Звичайно, не могло не відобразитись на розвитку практичної психології в органах внутрішніх справ недовірливе ставлення керівництва відомства до неї, а в зв'язку з цим і брак фінансування, низький рівень матеріально-технічного забезпечення.

Сьогодні можна сказати, що практична психологія в органах внутрішніх справ пройшла значний шлях до свого визнання. Ті здобутки які ми маємо на сьогодні, можуть свідчити, що хоч цей шлях був складний, але ми можемо сподіватися і на подальший її розвиток, навіть по при те, що й сьогодні існує ряд проблем які заважають ефективній діяльності психологічної служби в органах внутрішніх справ.

Підвищення уваги до психолого-педагогічних аспектів професійної підготовки працівників міліції в останні роки знадобилося в зв'язку зі змінами в концепції правоохоронної діяльності та зміщенням її акцентів на функцію соціального обслуговування населення. Виникла необхідність озброєння працівників глибокими психологічними знаннями, що стосуються взаємодії з населенням і вирішення конфліктів, методами надання оперативної психологічної допомоги при втручанні в сімейно-побутові конфлікти, способами збереження індивідуальної витримки працівників міліції і протидії стресам, та ін.

Подальші перспективи розвитку психологічної служби пов'язані з більш чіткою взаємодією з різними службами та підрозділами в першу чергу, оперативними, використанням сучасних стандартизованих методик, психологічною просвітою персоналу ОВС, покращенням кадрового складу психологічної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонс М. О. Основні етапи формування психологічної підготовки працівників міліції [Електронний ресурс] / М. О. Амонс. – Режим доступу : <http://intkonf.org/amons-m-o-osnovni-etapi-formuvannya-psiologichnovi-pidgotovki-pratsivnikiv-militsivi/>.
2. Медведєв В. С. Психологічна служба органів внутрішніх справ: історія, сучасний стан, перспективи розвитку / В. С. Медведєв // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ України. – К. : Вид-во УАВС, 1997. – Вип. 2. – С. 73–80.
3. Марцинковская Т. Д. 50 выдающихся психологов мира / Т. Д. Марцинковская, М. Г. Ярошевский. – М., 1995. – 192 с.
4. Шевченко О. М. Напрями та засоби забезпечення професійної захищеності практичних психологів ОВС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Шевченко Олександр Миколайович. – К., 2006. – 199 с.
5. Про затвердження Концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України : рішення колегії МВС України від 3 лют. 1997 р. № 2 КМ/ 2.